

ELEMENTUL SUBIECTIV ȘI CARACTERUL PERSONAL AL RĂSPUNDERII PENALE ÎN CAZUL PERSOANELOR JURIDICE

Xenofon ULIANOVSKI,
doctor habilitat în drept, profesor universitar
Mihai DOGARU,
doctorand (judecător, Judecătoria Tîrgu Jiu, județul Gorj, România)

În dreptul penal apar multe dintre întrebările dificile cu privire la aceea cum o entitate juridică ca corporația poate fi considerată responsabilă. Dreptul penal vine cu standarde de comportament impus, nu prin compensare, dar printr-un sistem de pedeapsă din partea statului, negociat prin standardele de vină ca intenția, cunoștințe și nepăsare subiective.

Astfel, sistemul penal cu privire la sancționarea corporațiilor și societăților atrage mai multe controverse decât sistemul obligațiilor civile.

Spre deosebire de legi împotriva crimelor de tâlhării, furt, de exemplu, care se aplică universal tuturor persoanelor responsabile, există scheme create special pentru a reglementa domeniul de activități de afaceri. Aceste scheme de reglementare parțial au unele caracteristici ale legii penale, cum ar fi utilizarea procedurilor penale și pedeapsa penală, dar au și alte trăsături specifice, care le caracterizează ca manifestări penale distincte. Aceste diferențe sunt adeseori reglementate de regulile privitor la responsabilitatea corporațiilor (persoanelor juridice). Este necesar de menționat că jurisdicțiile care nu recunosc responsabilitatea penală a corporațiilor întâlnesc mari dificultăți în reglementarea businessului prin metode administrative. Aceste scheme de reglementare, în ciuda clasificărilor diferite, conțin multe dintre caracteristicile de reglementare de drept penal.

Cuvinte-cheie: dreptul penal; entitate juridică; cunoștințe; întreprindere de afaceri.

* * *

There are a lot of difficult questions that arose in criminal law such as how can be held a responsible corporation. Criminal law concerns standards of enforced behavior, not through compensation, but through a system of state punishment which is negotiated via standards of fault such as intention, knowledge and subjective recklessness. This system should be applied to corporations that attract more controversy than does the ascription of civil liabilities.

There is an additional type of criminal law. Unlike laws against murder, assault and theft, for example, which are applied universally to all persons of sound mind, there are schemes created specifically to regulate areas of business activity. Trading standards laws, health and safety laws, and environmental laws all fit in this category.

These regulatory schemes share some characteristics of the criminal law such as utilizing the criminal procedure and penalty structure- in other ways they are quite different, and are certainly perceived as distinct, from mainstream criminal law. These differences are often reflected in the rules related to corporate responsibility. It can be noted that jurisdictions which do not recognize corporate criminal liability (or have not until very recently), such as many in continental Europe, avoided the difficulties which might otherwise have arisen in regulating business enterprise by establishing a stream of administrative regulation. These regulatory schemes, despite their different classification, actually share many of the characteristics of regulatory criminal law.

Keywords: criminal law; legal entity; knowledge; business enterprise.

Elementul subiectiv al răspunderii penale în cazul persoanelor juridice

Problema existenței elementului subiectiv în cazul persoanelor juridice a constituit mult timp obiectul principalei confruntări de idei între partizanii și adversarii răspunderii penale a persoanelor juridice. S-a susținut astfel ideea absenței vinovăției entităților colective ca un argument determinant în sprijinul ideii de iresponsabilitate penală a acestor entități, arătându-se că, pentru a fi declarat cineva vinovat de comiterea unei infracțiuni, trebuie constatată existența unei voințe, elementul subiectiv fiind, în majoritatea sistemelor de drept, unul dintre elementele structurale ale infracțiunii. Răspunderea penală implică existența capacității de a motiva acțiunile și de a accepta consecințele acestora, adică existența libertății de voință și acțiune.

În literatura juridică, au existat preocupări în vederea fundamentării unei răspunderi penale și în sarcina persoanelor juridice. Astfel, încă din anul 1923, savantul român Traian Pop arăta: „Faptul, că scopul persoanei morale, fixat prin actul de asociere nu admite comiterea de infracțiuni, nu înseamnă că, dacă totuși contrar scopului se vor comite, ele nu se vor socoti ca fapte ale persoanei morale, din a cărei voință derivă...” [1].

La fel, V. Dongoroz, aderând la teoria realității, potrivit căreia persoana juridică este o realitate, susținea că teza care afirmă că aceasta poate deveni infractor este mai logică și mai conformă cu realitatea, căci persoana juridică, având voința colectivă, se poate manifesta în mod delictuos, ca și voința individuală [2].

Se remarcă în doctrină că elementul psihologic ce caracterizează activitățile entităților colective nu este

identic cu cel al fiecărui membru al entității, privit izolat. Astfel, dacă este permis a se pretinde, din punct de vedere psihologic, că entitatea colectivă diferă de suma indivizilor care o compun, aceasta înseamnă doar că fiecare individ suferă în cadrul grupului influențe care îi modifică starea de spirit, astfel încât colectivitatea nu mai este o sumă a indivizilor *în starea lor psihică obișnuită*, ci o sumă a unor voințe modificate, ca urmare a interacțiunii acestora [3].

S-a considerat că entitatea colectivă nu este reductibilă la indivizii care o compun, ea fiind reductibilă la o pluralitate de indivizi priviți izolat, dar în niciun caz la o pluralitate de indivizi asociați, deoarece fiecare individ acționează și gândește uneori altfel decât ar fi făcut-o dacă nu se afla într-o strânsă relație cu alții. De aceea, *decizia grupului nu este în realitate decât decizia celor care și-au impus voința*. Chiar dacă ei sunt influențați și de către alții și chiar dacă au fost nevoiți să accepte anumite compromisuri în vederea armonizării poziției cu interesul comun, persoanele fizice rămân singurele care desfășoară o activitate intelectuală în cadrul grupului, cu alte cuvinte sunt singurele care au o voință [4].

S-a arătat și faptul că în cazul persoanelor juridice nu putem vorbi de o *voință proprie*, ci doar de *efecte volitive colective*, deoarece în cadrul lor se exprimă intenții în privința cărora nu sunt autorul, ci vehiculul sau locul de manifestare al acestora [5].

De asemenea, un alt autor consideră că elementul subiectiv al infracțiunii (mobilul, vinovăția), deși nu se poate regăsi decât în cadrul persoanelor fizice, acceptă ideea că voința colectivă este un element juridic diferit de voințele individuale, dar ea rămâne condiționată de aceste voințe, a căror sumă o reprezintă. Se aduce astfel în planul responsabilității penale o diferențiere în funcție de natura persoanei juridice, deoarece nu ar putea fi niciodată angajată răspunderea penală în cazul acelor entități sau grupuri de interese care au o identitate proprie, dar independentă total de persoanele fizice care urmăresc acele interese. De exemplu, fundațiile, grupurile industriale sau comerciale sunt centre ideale sau materiale în jurul cărora iau naștere drepturi și obligații, dar există independent de persoanele fizice care le administrează, astfel neputând fi identificate acele voințe individuale în absența cărora nu se poate concepe ideea de voință colectivă.

Angajarea răspunderii penale a entităților colective ar putea fi acceptată în cazul entităților în care posesia și folosința unor bunuri apar în planul al doilea, în acest caz, bunurile respective nemaiformând un element central, reprezentând doar un mijloc pentru atingerea scopului material sau dezinteresat al grupării respective [6].

Apar astfel în prim-plan persoanele fizice care compun entitatea colectivă, iar rezultanta voințelor lor individuale este suficientă pentru a putea vorbi de existența unui element intențional specific infracțiunii.

Pentru a se putea vorbi totuși de o răspundere penală în acest caz, este necesară o condiție suplimentară, respectiv existența unei organizări, deoarece un grup neorganizat nu poate răspunde penal, fiindcă nu are o voință comună. Nu este necesar, în schimb, ca organizarea să fie conformă prevederilor legale pe deplin, deoarece simplul fapt că o societate comercială a omis, cu ocazia constituirii, îndeplinirea anumitor formalități, nu trebuie să deschidă posibilitatea comiterii de către aceasta de infracțiuni [7].

Majoritatea doctrinei, la care ne raliem, recunoaște însă existența unei voințe colective, proprii persoanei juridice. În interiorul acesteia se formează o stare de spirit și o voință diferită de voința unora dintre membrii ei, deoarece și interesele persoanei juridice pot fi uneori diferite de cele ale unor membri. De exemplu, când un sindicat declară o grevă, se întâmplă de multe ori ca o parte a revendicărilor formulate să nu fie susținute de către toți salariații, dar, cu toate acestea, ei acționează potrivit voinței sindicatului [8].

Ceea ce caracterizează persoana juridică este existența unui interes superior, diferit de interesul specific fiecărui membru al acesteia, precum și existența unei organizări interne din care rezultă voința colectivă [9].

În fiecare grup social se manifestă astfel o voință specifică grupului, diferită de voința fiecărui membru privit *ut singuli* și care face ca în viața juridică și socială persoanele juridice să fie considerate subiecți de drept distincți. Dacă se recunosc efectele juridice corespunzătoare manifestării de voință a persoanei juridice, recunoscându-se capacitatea de a contracta și de a se obliga, nu se poate susține că această voință există numai atunci când produce efecte licite, dar dispare în cazul unor acte ilicite [10].

În teoria răspunderii civile delictuale, este acceptată și angajarea răspunderii civile delictuale a persoanei juridice în cazurile în care această răspundere se fundamentează pe ideea obiectivă de garanție, precum și în cazurile când este vorba de o răspundere bazată pe culpă. Recunoscându-se astfel existența unui element subiectiv în cazul răspunderii civile a persoanei juridice, nu putem să acceptăm ideea că atunci când ilicitul îmbracă forma cea mai gravă, respectiv aceea a infracțiunii, persoana juridică își pierde capacitatea de voință. Soluția teoretică și practică este aceea de a admite că voința persoanei juridice care săvârșește un delict civil este capabilă în același mod să determine comiterea unei infracțiuni [11].

Voința persoanei juridice este recunoscută nu doar în sfera dreptului civil, ci și în materia dreptului administrativ, constituțional sau a dreptului muncii. Astfel, de multe ori când se constată insuficiența măsurilor privind protecția muncii, se observă că această stare de fapt este rezultatul unei politici a întreprinderii, și nu rezultatul acțiunii unui individ component al întreprin-

derii, astfel încât se poate vorbi de o culpă colectivă, imputabilă persoanei juridice.

Și fapta de a nu plăti mai mult timp indexările salariale este rezultatul unei politici a firmei, care refuză să respecte legislația socială, iar existența în acest caz a unei voințe proprii a persoanei juridice, diferită de voința unui membru sau a altuia, este dovedită de continuarea comiterii faptei, indiferent de persoanele care s-au succedat la diferite momente în funcții de conducere [12].

Chiar Curtea de Casație din Belgia, anterior consacării în sistemul de drept al acestei țări a răspunderii penale a persoanei juridice, a statuat că „o persoană juridică poate comite o infracțiune și poate acționa cu o intenție unică în baza căreia sunt comise mai multe fapte ce constituie o infracțiune continuată” [13].

Vinovăția persoanei fizice, care face parte din structura organizatorică a persoanei juridice, indiferent dacă este cunoscută sau nu, nu se identifică cu vinovăția persoanei juridice, intenția sau culpa acesteia din urmă fiind determinată în funcție de acțiunea sau inacțiunea comisă, ce constituie elementul material al infracțiunii. De exemplu, când în cadrul unei întreprinderi se omite alocarea fondurilor necesare achiziționării unor echipamente destinate protecției mediului, vinovăția persoanei juridice în cazul producerii unui accident se determină pornind de la această inacțiune, fiind mai puțin important dacă se cunoaște sau nu identitatea celor care prin vot au blocat decizia de achiziționare a echipamentelor. Tot astfel, producerea unui accident de muncă este, de cele mai multe ori, consecința unei organizări defectuoase a întreprinderii sau rezultatul unei serii de decizii eronate de gestiune și execuție luate la diferite niveluri, fără a se putea indica cu certitudine care sunt persoanele fizice responsabile. Astfel rezultatul produs, respectiv producerea unui accident de muncă, apare ca o consecință a unei greșeli colective, imputabile persoanei juridice.

În acest context, putem aduce în discuție și principiul specialității capacității de folosință a persoanei juridice, regulile privind competența persoanei juridice trasând o limită obiectivă în ceea ce privește domeniul său de activitate, în absența acestei limite neputându-se vorbi de răspundere penală, voința corporativă neputând exista decât în interiorul acestei limite.

Acest lucru s-ar traduce prin faptul că, din momentul în care se depășește domeniul specialității capacității de folosință, voința care stă la baza realizării actului ilicit nu ar mai aparține persoanei juridice. În realitate, nu putem susține că obligația impusă persoanei juridice de a acționa cu respectarea strictă a normelor care îi delimitează competența i-ar atrage incapacitatea de a avea o voință delictuală, respectiv de a săvârși infracțiuni. Se întâmplă frecvent astfel, ca un act administrativ, emis cu respectarea regulilor de competență ale organului care l-a emis, să fie ilegal dintr-un alt motiv, ceea ce nu

îi înlătură caracterul de act administrativ. Deci voința corporativă poate fi eronată, fără ca astfel să înceteze această voință să mai existe, fiind fără niciun dubiu că este în interesul apărării ordinii de drept sancționarea penală a formelor foarte grave ale acestor erori care îmbracă conținutul constitutiv al infracțiunilor [14].

Deși majoritatea argumentelor în favoarea existenței capacității volitive a corporațiilor prezentate *supra* au fost formulate în doctrina unor sisteme juridice care consacră *teoria psihologică a vinovăției*, există autori care apreciază că doar *teoria normativă a vinovăției* este cea care se potrivește perfect cu ideea de culpabilitate a persoanei juridice [15].

Potrivit acestei teorii, vinovăția nu este o realitate psihologică, ci un concept normativ care exprimă un raport de contrarietate între voința subiectului și norma de drept, îmbrăcând forma unui reproș etic față de autorul care nu a acționat potrivit legii, reproș ce semnifică și o dezaprobare a conduitei autorului care, deși ar fi putut acționa în mod licit, a optat pentru o conduită ilicită, contrară ordinii juridice. Vinovăția nu mai apare astfel ca o categorie care include intenția și culpa, ea fiind un concept autonom, fără conținut psihic [16].

Persoanele juridice sunt și ele destinate ale normelor juridice care reglementează activitatea lor, norme care nu sunt lipsite, în cele mai multe cazuri, de un conținut etic, astfel că dezaprobarea, reproșul la adresa persoanei juridice care a încălcat dispozițiile legale este o realitate în viața socială [17]. Vorbim în limbajul curent de „vinovăția” unei întreprinderi chimice care a deversat reziduuri poluante într-un râu, de „vinovăția” unei întreprinderi în care a avut loc un accident de muncă soldat cu moartea unor salariați sau de „vinovăția” unui stat în declanșarea unui conflict armat. Exemplele anterioare demonstrează că acțiunile unei entități colective nu rămân în afara unei judecăți de valoare și ele fac obiectul unui reproș etic, al unei dezaprobări când vin în contradicție cu legea.

Se vorbește din ce în ce mai frecvent de o „onoare” a persoanei juridice, de buna sau proasta reputație a acesteia, situație ce confirmă că activitatea persoanei juridice este apreciată pe baza unor criterii etice [18].

Astfel vinovăția persoanei juridice ar fi mult mai ușor de conciliat cu ideea de culpabilitate normativă, care nu mai impune analiza unei multitudini de aspecte de factură psihică, ci doar constatarea unei acțiuni contrare legii ce întrunește elementele infracțiunii prevăzute de norma de incriminare, precum și constatarea faptului că persoana juridică ar fi putut acționa conform legii.

Nici teoria normativă a vinovăției nu poate face însă abstracție de procesele psihice care însoțesc luarea hotărârii de a acționa și punerea în executare a acestei hotărâri. Reproșul de vinovăție apare ca o concluzie desprinsă din analiza acțiunii volitive și a proceselor psihice care impulsionează comiterea faptei, iar nu

doar ca o judecată autonomă, bazată pe o dispoziție legală determinată. Astfel teoria culpabilității normative aduce în prim-plan ideea reproșului și trece în planul doi procesele psihice ale intenției și ale culpei, dar nu poate face abstracție de acestea din urmă, deoarece ele, chiar transferate în cadrul acțiunii, rămân oricum premise pentru o judecată asupra vinovăției, ceea ce reprezintă un element de asemănare cu teoria culpabilității psihologice [19].

Pornind de la aceste considerente, s-a demonstrat existența capacității de culpabilitate a persoanei juridice, având în vedere fie vinovăția psihologică, fie vinovăția normativă, considerându-se și faptul că niciuna din aceste teorii nu poate aduce un răspuns satisfăcător problemei, încercând elaborarea de noi teorii ale vinovăției, specifice persoanei juridice.

Una dintre noile teorii privind vinovăția persoanei juridice este *teoria culpabilității de organizare*, dezvoltată de profesorul Klaus Tiedemann, care are ca punct de plecare reglementarea germană cu privire la aplicarea sancțiunilor administrative persoanelor juridice. Astfel persoanei juridice i se reține o culpă când organul de conducere omite adoptarea de măsuri de prevenire pentru a evita o activitate delictuală a corporației, culminând cu săvârșirea infracțiunii. Potrivit acesteia, reproșul social care fundamentează răspunderea penală a persoanei juridice este culpabilitatea de organizare, persoana juridică fiind responsabilă pentru infracțiunile săvârșite de către membrii săi, deoarece aceasta și organele sau reprezentanții ei nu au luat măsurile de precauție necesare pentru a garanta desfășurarea unei activități în conformitate cu legea, bunele moravuri sau ordinea socială. În cadrul unei persoane juridice, orice faptă ilicită sau infracțiune administrativă a organelor sau reprezentanților implică o culpă a acesteia, cu excepția exclusivului de reprezentare.

Ceea ce se sancționează astfel nu este faptul individual, ci neglijența la un moment anterior care, dacă nu ar fi existat, ar fi permis evitarea faptului individual.

Unii autori au criticat această teorie, considerând că simpla deconexiune temporală între momentul acțiunii și momentul în care intervine vinovăția nu rezolvă problema, deoarece, în realitate, persoanei juridice îi lipsește capacitatea de vinovăție atât în momentul acțiunii, cât și anterior acesteia [20].

Organizarea defectuoasă nu poate fi realizată de către persoana juridică însăși, ci de către conducătorii acesteia, ceea ce face ca vinovăția persoanei juridice să fie fundamentată pe un fapt al altuia, soluție ce contravine flagrant principiului culpabilității.

Putem observa însă, cu ușurință, că aceste contraargumente nu aduc nimic nou față de cele invocate împotriva soluțiilor bazate pe teoria psihologică sau pe teoria normativă a vinovăției, prezentate anterior.

În doctrină teoria culpabilității de organizare este

analizată uneori în strânsă legătură cu *teoria filosofiei întreprinderii* potrivit căreia vinovăția persoanei juridice decurge din faptul că a creat un climat favorabil comiterii de infracțiuni, deoarece nu a vegheat la respectarea eticii în activitatea firmei [21].

Se observă cu ușurință că cele două teorii sunt complementare, deoarece, până la urmă, reproșul social vizează, în egală măsură, faptul că persoana juridică nu și-a subordonat scopurile unor exigențe etice și nu a luat toate măsurile organizatorice corespunzătoare pentru a împiedica crearea unui climat favorabil săvârșirii de infracțiuni.

Posibilitatea aplicării sancțiunilor persoanelor juridice este fundamentată și pe *starea de necesitate a bunurilor juridice* (Schunemann). Există astfel o separare totală față de principiul vinovăției, starea de necesitate care se produce din cauza slăbirii luării măsurilor preventive în cadrul întreprinderii impune protecția necesară a bunurilor juridice care nu poate fi asigurată în alt mod, iar menținerea bunurilor juridice în pericol este mai gravă decât aplicarea sancțiunilor persoanelor juridice.

Caracterul personal al răspunderii penale

Principiul caracterului personal al răspunderii penale a constituit obiect de studiu atât pentru partizanii ideii de răspundere penală a persoanei juridice, cât și pentru adversarii acestei idei.

S-a arătat că a consacra răspunderea penală a unei persoane juridice înseamnă, de fapt, a angaja răspunderea penală a tuturor indivizilor care compun acea persoană juridică, a pedepsi fără diferențiere vinovății și nevinovății, pe cei care au aprobat și pe cei care au dezaprobat activitatea infracțională, pe cei care nu au votat, cât și pe cei care au decis comiterea infracțiunii.

Ideea unei asemenea răspunderi ar conduce în final la admiterea răspunderii penale pentru altul, inacceptabilă pentru unii autori. Chiar dacă decizia a fost luată de către majoritatea membrilor este injustă, sancționarea celor care nu au aprobat-o, pornind de la premisa că sunt membri ai aceleiași persoane juridice. Indiferent dacă autorii infracțiunii, persoane fizice, au fost sau nu identificați și declarați vinovați, declarația de culpabilitate pronunțată împotriva grupului de persoane care alcătuiește persoana juridică în ansamblu are ca efect atragerea asupra persoanei juridice și a membrilor nevinovați a blamului și a consecințelor păgubitoare ale unei condamnări penale nemeritate [22].

Sancționarea unei entități colective se realizează când sancțiunea se aplică asupra drepturilor și bunurilor colectivității. În fapt însă, indiferent de natura sancțiunii aplicate, această sancționare se reduce la pedepsirea indivizilor, motivată de faptul că aceștia aparțin colectivității respective. Dacă o persoană juridică este condamnată la o amendă, se pune întrebarea cine suportă consecințele acestei amenzi. Pentru un acționar amenda aplicată societății echivalează cu

diminuarea veniturilor sale, deoarece, în final, amenda aduce atingere unor bunuri care se află, în fapt, în proprietatea reală și veritabilă a celor care au constituit-o și care au o destinație specială, pe durata de existență a societății [23].

Nici pe cale legislativă nu se poate realiza o conciliere a răspunderii penale a persoanei juridice cu necesitatea protejării drepturilor membrilor nevinovați. Pe cale legislativă s-ar putea realiza cel mult o atenuare a consecințelor injuste, dar suprimarea lor presupune abolirea răspunderii penale a persoanelor juridice. În fapt, nici atenuarea nu se poate realiza decât printr-o inversare a sarcinii probei, adică printr-un sistem de prezumții străin dreptului penal.

În opinia unor autori, sancționarea persoanei juridice înseamnă recunoașterea recurgerii la o sancționare colectivă, fiind pedepsiți și membrii nevinovați, doar pentru a asigura certitudinea sancționării celor vinovați.

Când nu toți membrii entității colective sunt implicați în activitățile infracționale ale grupării, sancționarea lor prin intermediul pedepsei impuse persoanei juridice nu poate constitui decât o sursă de injustiție în opinia unor autori [24].

Pornind de la aceste considerente, o parte a doctrinei a admis că răspunderea penală a persoanelor juridice aduce atingere principiului caracterului personal al răspunderii penale, încercându-se să se demonstreze că această atingere este justificată de imperatiivele apărării sociale și prevenirii faptelor antisociale. În această concepție, amploarea atingerii aduse principiului analizat poate fi determinată având în vedere întinderea răspunderii asociațiilor pentru pasivul societății și posibilitatea asociațiilor nevinovați de a exercita o acțiune împotriva celor vinovați de săvârșirea infracțiunii. Astfel, ideea de răspundere penală a persoanei juridice nu este incompatibilă cu caracterul personal al răspunderii penale, cât timp atingerea adusă acestui principiu se înscrie în limitele cerute de scopul urmărit, și anume, apărarea socială [25].

Răspunderea penală are la bază vinovăția, deci este subiectivă, în materie de răspundere penală, vinovăția având valoare de temei, spre deosebire de celelalte forme de răspundere juridică, unde vinovăția apare ca o condiție a răspunderii.

Răspunderea penală este o răspundere limitată, în sensul că se referă exclusiv la fapta comisă; efectivă și integrală sub aspectul că asigură repararea integrală a prejudiciilor materiale și morale produse prin infracțiune.

O altă trăsătură a răspunderii penale constă în aceea că, sub aspect probator, domeniul său este guvernat de principiul prezumției de nevinovăție, care implică, în toate cazurile, dovedirea vinovăției infractorului, moment până la care prezumția de nevinovăție există și funcționează nestingherit.

Răspunderea penală generează raporturi de subordonare, ea declanșându-se totodată din oficiu, neputând fi stinsă prin acordul părților.

Domeniul și regimul juridic al răspunderii penale fac obiectul dreptului penal și sunt reglementate în Codul penal [26].

Cea mai mare parte a doctrinei, la care ne raliem și noi, consideră că răspunderea penală a persoanelor juridice nu intră în conflict cu caracterul personal al răspunderii penale. Astfel, trebuie să avem înțeles în vedere faptul că acest principiu este susceptibil de două accepțiuni. În sens strict, el implică faptul că terții care nu au participat la comiterea infracțiunii nu trebuie să fie afectați, nici direct, nici indirect, de sancțiunea aplicată făptuitorului. Într-o interpretare flexibilă, principiul presupune că doar infractorul trebuie să suporte consecințele directe și imediate ale săvârșirii infracțiunii, ceea ce nu exclude existența unor efecte prin ricoșeu în dauna altor persoane. S-a demonstrat în realitate că această din urmă concepție este singura a cărei respectare poate fi în mod realist impusă, deoarece apariția unor consecințe colaterale ține de specificul sancțiunii penale. Persoana umană este o ființă socială, iar măsurile care o afectează au de cele mai multe ori influențe negative și asupra altor membri ai grupului social din care face parte acea persoană. Spre exemplu, o amendă sau o pedeapsă privativă de libertate aplicată unui membru al familiei are nu doar efecte morale, ci și consecințe de ordin material asupra celorlalți membri ai familiei [27].

Prin urmare, principiul caracterului personal al răspunderii penale este respectat dacă sancțiunea aplicată persoanei juridice nu îi afectează pe membrii acesteia decât în mod indirect, așa cum se întâmplă și în cazul pedepselor aplicate persoanelor fizice.

Unii autori contestă posibilitatea asimilării efectelor prin ricoșeu ale pedepselor aplicate persoanelor fizice cu efectele ce decurg din sancționarea unei persoane juridice. Se precizează în acest sens că atunci când o persoană juridică este declarată responsabilă din punct de vedere penal, în spatele fațadei abstracte a personalității juridice se află indivizii care o compun și care, printr-o veritabilă răspundere colectivă, sunt în mod concret, efectiv și direct afectați [28].

În același sens, s-a afirmat că în acest caz există doar efect de ricoșeu, și nu suntem în prezența niciunei pedepse. Angajatul a cărui faptă este imputată persoanei juridice este, de obicei, ultimul care are de suferit dacă persoana juridică este obligată să-și reducă cheltuielile pentru a plăti o amendă cu un quantum important. Este mult mai probabil că se va proceda la o reducere de personal și, în acest mod, membrii nevinovați ai persoanei juridice vor fi cei care își vor pierde locurile de muncă, ei fiind mai ușor de înlocuit decât persoanele cu funcții de decizie [29].

În opinia noastră, nu putem fi de acord cu aceste obiecții care au ca premisă asimilarea persoanei juridice cu grupul de persoane care o compun. Persoana juridică nu este în realitate o simplă însumare de patrimonii sau de părți din patrimonii, reunite într-un anumit scop, ea constituind un alt subiect de drept, patrimoniul acesteia fiind distinct de patrimoniile membrilor componenți, iar când se aplică o pedeapsă persoanei juridice, doar aceasta este în mod direct vizată de pedeapsa respectivă. De asemenea, nu există vreo diferență între situația persoanelor juridice de drept privat și cea a persoanelor juridice de drept public, deoarece și într-un caz, și în celălalt condamnarea penală produce aceleași efecte raportate la patrimoniul persoanei juridice.

De exemplu, o amendă penală aplicată unei primării va greva bugetul și va determina reducerea anumitor cheltuieli, spre exemplu, cele cu iluminatul stradal, astfel încât ea va avea efecte negative asupra tuturor membrilor comunității, la fel ca și în cazul unei persoane juridice de drept privat. Aceste consecințe sunt însă firești și ele nu sunt decât efecte indirecte ale sancțiunii penale, care nu aduc atingere principiului caracterului personal al răspunderii penale.

Putem afirma chiar că în cazul sancționării unei persoane juridice efectul de ricoșeu este mai redus decât în cazul sancționării persoanei fizice. În momentul constituirii unei persoane juridice în vederea obținerii unor avantaje, viitorii membri își asumă și riscul suportării unor consecințe care ar decurge din activitatea persoanei juridice respective.

Specific însă persoanei juridice este libertatea pe care o au membrii acesteia de a decide atât împreună, prin alegerea formei societății, cât și individual, prin stabilirea aportului fiecăruia.

Dacă forma aleasă de către membrii persoanei juridice este societatea pe acțiuni sau cea cu răspundere limitată, asociații nu răspund nici în cazul unei amenzi și nici în cazul dizolvării societății decât în limitele aportului fiecăruia.

În același timp, asociații pot lua măsuri de reducere a acestui risc printr-o alegere foarte atentă a organelor de conducere și prin supravegherea activității acestora în cadrul procedurilor statutare ale societății.

În cazul persoanelor fizice este evident că nu există un asemenea mecanism de limitare a efectului de ricoșeu al unei condamnări penale aplicate unui membru al familiei. Așa, de pildă, sunt evidente consecințele de ordin material asupra membrilor familiei în ipoteza în care singurul membru care realiza venituri este condamnat la o pedeapsă privativă de libertate și, cu toate acestea, nu există nici o posibilitate de prevenire a acestui risc.

În plus, membrii persoanei juridice nu suportă nici efectul infamant al condamnării penale, care se răsfrânge inevitabil asupra membrilor familiei celui condam-

nat. De regulă, apartenența unui individ la o persoană juridică, spre exemplu la o societate pe acțiuni, este cunoscută de un număr relativ mic de persoane, așa încât condamnarea penală a persoanei juridice nu este în măsură să afecteze imaginea publică a acționarului. De aceea, efectul de blam invocat în doctrină, pe care condamnarea persoanei juridice l-ar atrage asupra persoanelor fizice, în realitate nu există. Chiar și membrii care au adoptat hotărârea ce a condus la comiterea faptei, dacă nu sunt judecați și ei pentru aceeași faptă, evită publicitatea defavorabilă a apariției ca inculpat într-un proces ale cărui efecte sunt, de multe ori, mai importante decât efectele condamnării [30].

Nu în ultimul rând, când în urma săvârșirii infracțiunii, persoana juridică obține un avantaj, acesta profită tuturor membrilor, inclusiv celor care nu au participat la săvârșirea infracțiunii, astfel încât efectele secundare ale condamnării nu sunt decât contraponderea acestor avantaje [31].

Considerăm că tocmai principiul caracterului personal al răspunderii penale impune introducerea acestei răspunderi penale a persoanei juridice.

O altă obiecție, legată într-o mare măsură de caracterul personal al răspunderii penale, privește riscul de încălcare a regulii *non bis in idem* prin sancționarea penală a persoanei juridice. Dacă persoanele fizice care au decis sau care au săvârșit infracțiunea sunt sancționate ca atare, ele vor răspunde de două ori pentru aceeași faptă: o dată în calitate de membri ai persoanei juridice împreună cu toți ceilalți, iar a doua oară individual, ca autori materiali ai infracțiunii respective [32].

Așa cum s-a subliniat în doctrină [33], punct de vedere împărțit și de noi, obiecția are la bază o distincție incompletă între individ și corporație. *Atunci când un organ al persoanei juridice săvârșeste o infracțiune, este vorba de două răspunderi distincte – cea a corporației și cea a persoanei care a acționat în calitate de organ – fiecare bazată pe o vinovăție proprie și care nu decurg una din alta și nici nu se acoperă una pe cealaltă.* De pildă, dacă în adunarea generală a unei societăți pe acțiuni se ia o decizie care stă la baza săvârșirii unei infracțiuni (publicarea unui articol de presă calomnios, reducerea cheltuielilor pentru echipamentele de protecție a mediului sau de protecție a muncii, desfășurarea unor activități de spălare de bani etc.), suntem în prezența unei răspunderi distincte de cea a persoanei care comite fapta în mod nemijlocit.

Eventualele consecințe indirecte ale condamnării persoanei juridice nici nu constituie o pedeapsă pentru persoana fizică care a săvârșit nemijlocit infracțiunea și nici nu se răsfrâng asupra ei într-un mod diferit față de alți membri ai persoanei fizice.

Din aceste considerente, nu putem vorbi de o dublă sancționare a persoanei juridice și putem afirma cu certitudine că răspunderea penală a persoanelor juridice este pe deplin compatibilă cu principiul caracterului

personal al răspunderii penale, așa încât nu se poate justifica, pornind de la acest principiu, o respingere a principiului angajării răspunderii penale a persoanelor juridice.

Se mai poate evidenția în acest context și faptul că dreptul comunitar, deși consacră principiul caracterului personal al răspunderii, este favorabil ideii de răspundere penală a persoanei juridice [34].

Referințe:

1. Pop T. *Drept penal comparat: Partea generală*. Vol. II. Cluj, 1923, p. 273.
2. Dongoroz V. *Drept penal*. București, 1939, p. 367.
3. Ettinger M. *Responsabilité pénale des personnes morales*. In: *Revue internationale de droit pénal*, 1929, p. 277; Roux J.A. *La responsabilité pénale des personnes morales*. In: *Revue internationale de droit pénal*, 1929, p. 212.
4. François L. *Implications du societas delinquere non potest, în Mélanges offerts à Robert Legros*. Bruxelles: Ed. de l'Université Libre de Bruxelles, 1985, p. 202; Dugué A. *Les exceptions au principe de personnalité des peines* (teză). Paris, 1954, p. 133-134.
5. Cassiers W. *La responsabilité pénale des personnes morales: une solution en trompe-l'oeil?* In: *Revue de droit pénal et de criminologie*, 1999, p. 845-846, 852-853.
6. Donnedieu de Vabres H. *Les limites de la responsabilité pénale des personnes morales*. In: *Revue internationale de droit pénal*, 1950, p. 343.
7. *Ibidem*, p. 344-345.
8. Gunsburg N., Mommaert R. *La responsabilité pénale des personnes morales privées*. In: *Revue internationale de droit pénal*, 1929, p. 226; Valeur R. *La responsabilité pénale des personnes morales dans les droits français et anglo-américains avec les principaux arrêts faisant jurisprudence en la matière*. Paris: Marcel Giard, 1931, p. 64.
9. Richier G. *De la responsabilité pénale des personnes morales*. Lyon, 1943, p. 119.
10. Plascencia Villanueva R. *Teoría del delito*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2000, p. 73-74.
11. Mohamed El Sayed K. E. *Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales*. Paris, 1988, p. 273-274, 384; Richier G. *Op.cit.*, p. 15; Leroy-Claudé R. M. *Le droit criminel et les personnes morales de droit privé*. Nancy, 1987, p. 30.
12. De Nauw A. *Le vouloir propre d'une personne morale et l'action civile résultant d'une infraction (note sous Cass. 3e chambre, arr. du 19.10.1992)*. In: *Revue critique de jurisprudence belge*, 1995, p. 253-254.
13. Decizia din 19.10.1992 în: *Revue critique de jurisprudence belge*, 1995, p. 229.
14. Ferrier B. *Une grave lacune de notre démocratie: l'irresponsabilité pénale des personnes administratives*. In: *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1983, p. 402.
15. Bacigalupo S. *La responsabilidad penal de las personas jurídicas*. Barcelona: Bosch, 1998 p. 132.
16. Antoniu G. *Vinovăția penală*. București: Ed. Academiei, 1995, p. 27.

17. Tiedemann K. *La criminalisation du comportement collectif*. In: De Doelder H., Tiedemann K. *La criminalisation du comportement collectif, XIVe Congrès International de Droit Comparé*. The Hague: Kluwer Law International, 1996, p. 25.

18. Hirsch H. J. *La criminalisation du comportement collectif – Allemagne*. In: De Doelder H., Tiedemann K. *Op.cit.*, p. 38-39.

19. Antoniu G. *Op.cit.*, p. 30.

20. Bacigalupo S. *Op.cit.*, p. 171-172.

21. Dannecker G. *Reflexiones sobre la responsabilidad penal de las personas jurídicas*. În: *Revista penal*, 2001, p. 48.

22. Dugué A. *Op.cit.*, p. 139; Hennau C., Schamps G., Verhaegen J. *Indispensable responsabilité de l'entreprise, inacceptable culpabilité collective - A propos de l'avant projet de loi belge relative à la responsabilité pénale des personnes morales*. In: *Journal des Tribunaux*, 1998, p. 565.

23. Regis Prado L. *La cuestión de la responsabilidad penal de la persona jurídica en derecho brasileño*. In: *Revista de derecho penal y de criminología*, 2000, p. 280.

24. Dugué A. *Op.cit.*, p. 141; François, L., *La responsabilité pénale des personnes morales? în Colectiv, Le Corpus Juris au regard du droit belge*. Bruxelles: Bruylant, 2000, p. 87; Rodriguez Devesa J. M. *Derecho penal español*. Madrid: Dykinson, 1990.

25. Schutz B. *Le principe de la personnalité des peines* (teză). Nancy, 1967, p. 116-117; Stăncescu Șt. *Studiu asupra responsabilității penale a persoanelor juridice*. București: Librăria „Universala” Alcalay, p. 51.

26. Barac L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București: Lumina Lex, 1997, 174-175; Ulianovschi X. *Răspunderea penală a persoanelor juridice*. În: *Revista Națională de Drept*, 2002, nr. 2, p. 4-7.

27. Rădulescu J. *La responsabilité pénale des personnes morales*. In: *Revue internationale de droit pénal*, 1929, p. 299; Ferrier B. *Op.cit.*, p. 397.

28. Dugué A. *Op.cit.*, p. 141.

29. Gobert J. *Controlling Corporate Criminality: Penal Sanctions and Beyond*. In: *Web Journal of Current Legal Issues*, 1998, p. 6; François L. *Op.cit.*, p. 191.

30. Hennau C., Schamps G., Verhaegen J. *Op.cit.*, p. 565; Faivre P. *La responsabilité pénale des personnes morales*. In: *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1958, p. 551.

31. Barbero Santos M. *Responsabilidad penal de las personas jurídicas în La responsabilità penale delle persone giuridiche in diritto comunitario*. Actele conferinței de la Messina (30.04-05.05.1979). Milano: Ed. Giuffrè, 1981, p. 480.

32. Huss A. *Sanctions pénales et personnes morales*. In: *Revue de droit pénal et de criminologie*, 1975-1976, p. 680; Bouvier E. *De la responsabilité pénale et civile des personnes morales en droit français*. Lyon: Imprimerie Nouvelle, 1887, p. 137.

33. Hirsch H. J. *Op.cit.*, p. 43; Cicala S. *De la responsabilité pénale des personnes juridiques au point de vue du droit pénal interne*. In: *Revue internationale de droit pénal*, 1929, p. 270.

34. Bonnet-Vernay S. *Principes généraux de droit communautaire applicables au droit pénal*. (teză) Lyon, 1995, p. 128.